

SÜRDÜRÜLEBİLİR ÜRETİM-TÜKETİM POLİTİKALARI ÇERÇEVESİNDE “YEŞİL EKONOMİ” ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Ayşen SATIR REYHAN*

Öz

Küresel çevre sorunlarının giderek büyüdüğü çağımızda materyal büyümeye odaklanmış, ekonomik sistemi doğa sistemlerinden ayrı varsayan ve doğal kaynaklara verilen zararları dikkate almayan neo-klasik ekonomiye alternatif yaklaşımlar ortaya çıkarken, toplumların refah düzeyinin tüketimle olan ilişkisi de sorgulanmaktadır. Varlığımızın temeli olan çevre değerleri ile hayatı her yönüyle etkileyen enerji ihtiyacı arasındaki ilişkiler, modern çağın gündeminde canlı tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Çevre ve ekonomi ilişkisini ekolojik faktörlerle ortaya koyan “yeşil ekonomi” kavramı, sürdürülebilir kalkınma anlayışı içerisinde irdelenmiş ve bu yüzden ekonomik kalkınma temelinde çevresel korumanın sağlanması, doğal hayata verilen zararların azaltılması dünyanın kaynaklarını sürdürülebilir bir şekilde kullanmanın önemi vurgulanmıştır. Yeşil ekonomi kavramı içerisinde yer alan önemli bir unsur olan “sürdürülebilir üretim ve tüketim” yaklaşımı, yaşam döngüsü zinciri içerisinde yapılan her bir üretimin ekonomide bıraktığı etkilerinin sosyal ve çevresel etkileri ortaya konulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Yeşil ekonomi, yeşil düşünce, sürdürülebilir üretim ve tüketim, kaynak etkinliği, yaşam döngüsü zinciri.

AN ASSESSMENT on the SUBJECT of “GREEN ECONOMY” AS PART of SUSTAINABLE PRODUCTION-CONSUMPTION POLITICS

Abstract

Focused on global environmental problems increasingly raised in our age of growth material, which assumes separately from the economic system, the nature of the system and take into account the damage to natural resources emerged neo-classical economics of alternative approaches, the relationship with the consumption of society's wealth can be also questionable. Life and environmental value of our presence base, which affects every aspect of the relationship between energy needs, a lively debate on the agenda of the modern age also brings with it. Environmental

* Yrd. Doç. Dr., Hitit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

Makale gönderim tarihi: 08.05.2015

Makale kabul tarihi : 25.08.2015

and economic relations revealed the ecological factor "green economy" concept is examined in sustainable development and ensuring so the environmental protection on the basis of economic development, the reduction of damage to wildlife sustainable earth's resources in a way that the importance of the use is highlighted. Which is an important element contained in the concept of green economy "sustainable production and consumption" approach, each time in the life cycle of a production chain of effect in the economy has been exhibited social and environmental impacts.

Keywords: Green economy, green idea, sustainable production and consumption, effectiveness of source, lifecycle chain.

GİRİŞ

Refah seviyesinin tüketimle de ölçüldüğü modern toplumların yol açtığı çevresel ve sosyal etkiler güncel sorunların en önemlilerindedir.¹ Ulaşılan boryutun ciddiyeti açısından küresel düzeyde yeni politikaların geliştirilmesi ihtiyacı doğmuş, son dönemde yaşanan ekonomik krizler nedeniyle iklim değişimi gibi çevresel ve ekonomik problemler sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde çevresel sürdürülebilirlik, yeşil ekonomi ve yeşil büyüme, düşük karbonlu ekonomi, sürdürülebilir üretim ve tüketim gibi kavramları ortaya çıkarmıştır.² Kaynak Etkinliği Politikaları bakımından ise doğal hayata verilen zararların minimum düzeyde tutulması dünyanın kaynaklarını sürdürülebilir bir şekilde kullanan ekonomik büyümenin sağlanması gerekmektedir³ bu nedenle de tükenebilir kaynaklar açısından, kaynakların verimli tüketim seviyesinin belirlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) kapsamında; Şubat 2007 itibariyle Kenya-Nairobi'de başlatılan "İklim Ortaklığı", "Yoksulluk ve Çevre Fonu" girişimleri ile birlikte ekonomik kalkınma ile çevrenin birbirinden ayıramaz nitelikte iki olgu olarak ele alındığı bir örgütlenmeye gidilmiştir. Yoksulluk ve Çevre Fonu, çevre yönetiminin iyileştirilmesini ve çevre yatırımlarının artırılmasını amaçlarken; iklim ortaklığı girişimi, gelişmekte olan ülkelerin iklim değişimi ile mücadelede, teknoloji transferi ve daha fazlası olmak üzere kapasite artırımını önemsemektedir. Böylece, başlangıçta sadece bir doğa bilimleri disiplini olarak görülen ekolojinin sınırları, bugün hem ekonomik hem de sosyal alana doğru hızla genişlemek-

¹ Matteo Maziotta, Adriano Pareto, "A Well-Being Index Based on the Weighted Product Method", Scientific Meeting of the Italian Statistical Society, Italya, 2012, s. 2.

²Stephan Moll, David Watson, "Environmental Pressures From European Consumption and Production, European Topic Centre on Sustainable Production and Consumption", Environment Agency, Copenhagen, 2009, s. 4-5.

³ Max Fordham, "Sustainability: Matrix-Wider Paramaters, Decoding Sustainability", Londra, 2010, s. 2.

te; ekonomi ve ekolojinin toplumsal içerikli bir ortak paydada buluşması, giderek daha fazla mümkün olmaktadır.⁴

UNEP, yeşil ekonomiyi “insanın refahını ve sosyal eşitliği sağlarken, çevresel riskleri ve ekolojik kısıtları ciddi biçimde düşüren ekonomi” olarak tanımlamaktadır. Böylece; “doğa dostu yeşil yeni bir düzenin kurulması, tüketim kapitalizmine alternatif farklı bir üretim tüketim modeli geliştirilmesi ile mümkündür” görüşü tartışılır olmuştur.⁵ Yeşil ekonomi, sera gazı emisyonlarının kontrolünü, kaynak kullanımı verimliliğini ve sosyal etkilenmeyi vurgulamaktadır. Yeşil bir ekonomide istihdamın ve gelirin artması; karbon emisyonlarını ve çevre kirliliğini azaltan, enerji ve kaynak kullanımı verimliliğini arttırırken biyolojik çeşitliliği ve ekosistem dengelerini koruyup geliştiren kamu ve özel sektör yatırımlarıyla mümkün olabilmektedir.⁶

Avrupa Komisyonu Çevre Genişleme Merkezi (DG Environment) tarafından da ülke ekonomilerine katkı sağlanabilecek önemli fırsatlar biçiminde değerlendirilen yeşil ekonomi kavramı, etkin ekonomi yaklaşımında enerji ve kaynak temininde önemli fırsatlar yarattığı, gelişen ekonomilerde çevresel baskıların azaltılması, tüketim anlayışının değişimi, ekonomik gelişimde hem çevresel hem de ekonomik boyutta katkılar sağladığı⁷yönünde değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada; sürdürülebilir üretim ve tüketim yaklaşımının sürdürülebilir sosyal beklentiler ile paralellik gösterdiğine dikkat çekilmekte; iktisadi açıdan yeşil ekonomi yaklaşımı; ekolojik ekonominin farkı, ekolojik ayak izi, sürdürülebilirlik-yaşam döngüsü arasındaki bağlantı, yeşil ekonomi kavramı ve yeşil ekonomi eleştirileri çerçevesinde değerlendirilmektedir. Ayrıca yeşil ekonominin uygulanabilirliği için çok değişkenli faktörlerin etki derecesine dikkat çekilmektedir.

İKTİSADİ DÜŞÜNCEDE YEŞİL EKONOMİNİN YERİ

Yeşil ekonomide; ekonomik büyüme kapasitesi, daha fazla üretim ve tüketim yerine alternatif kaynakların yaratılması, var olan kaynakların etkin ve verimli kullanımı, verimli üretimin gerçekleşmesi ile ölçülmektedir. Gelişmiş ülkelerin bir kısmında kişi başına gelir, enerji ve mal tüketiminden daha hızla artmaktadır. Bu durum, bu ülkelerde refah artışının kaynaklara bağımlılığının azaldığını ve daha etkin üretim yöntemlerinin kullanımını ortaya koymaktadır.

⁴ Şenkan Aldemir, Şafak Kaypak, “Eko-Ekonomi Kavramı ve Türkiye İçin Değerlendirmeler”, 2. Ulusal İktisat Kongresi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İzmir, s. 1.

⁵ United Nations Environment Programme (UNEP), “Towards A Green Economy”, Nairobi, 2011, s. 3-4.

⁶ Ahmet A. Aşıcı, “İktisadi Düşüncede Çevrenin Yeri ve Yeşil Ekonomi: Karşılaştırmalı Bir Analiz”, *Yeşil Ekonomi* (Ed.: Ahmet Atıl Aşıcı-Ümit Şahin), Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 35-36.

⁷ European Communities, “Sustainable Production and Consumption in the European Union”, Brussel, 2004, http://ec.europa.eu/environment/eussd/escp_en.htm, (Erişim Tarihi: 20.05.2015).

Bu yüzden, insanın doğa üzerindeki yıkıcı müdahalelerini en aza indirmeyi ve bu sayede dünyadaki canlı yaşamının ve insan uygarlıklarının kalıcı olmasını amaçlayan, ekonomik büyüme ve kalkınma doğmasını reddeden; küçük güzeldir anlayışı çerçevesinde doğayla uyumlu ve insani ölçekte üretim ve tüketim ilişkilerini temel alan ekonomik anlayıştır⁸ olarak değerlendirilmektedir. Esasında, yeşil ekonomi olarak ifade edilen çevre ekonomisinin çıkışından bu yana yeşil politikanın temelleri arasında yer aldığı dile getirilse de ekonomik alanda kalkınma ve üretim sürecinde faydalanılan doğal sistemlerin korunması ve beraberinde kalkınmanın ve refahın artırılması olarak ifade edilmekte ve bazı kaynaklarca da “yeşil büyüme” olarak ifade edilmektedir. Yeşil ekonomiyi daha iyi anlamak için yeşil düşüncenin ve hareketin çıkış noktalarını ele almak gerekir.

YEŞİL DÜŞÜNCENİN VE HAREKETİN ÇIKIŞ NOKTASI

Bu düşünce, endüstriyel üretim ve tüketimin doruk noktasına ulaştığı İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin ürünüdür. Yeşil düşüncenin 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın ilk yarısında bulunabilecek kökleri, yani sanayileşmeye, doğal yaşam alanlarının yok edilmesine ve paranın egemenliğine yönelik eleştirilerin bir parçası olan doğa korumacılık, çağdaş yeşil düşüncenin ortaya çıkmasından farklıdır. Çağdaş yeşil düşünce ise, fosil yakıtların (petrol ve kömür) çok hızlı bir şekilde kullanılması nedeniyle gerçekleşen hızlı ekonomik büyüme, kentleşme ve tüketim kültürünün yarattığı küresel ekolojik krize yanıt olarak ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra iki bloklu dünyanın hızlı sanayileşmesi ve Üçüncü Dünya'nın da “kalkınma” adı altında bu modeli takip etmesinin sağlanması, giderek endüstriyel sistemin küreselleşmesine ve seçeneksiz bir hal almasına neden olmuştur. İşte yeşil düşünce, kendi kendini hızlandıran bu yıkıcı duruma bir yanıt olarak 1970'li yıllarda ortaya çıkmıştır. Zamanla, doğal kaynakları sınırsızca kullanmanın ve üretim sonucu doğayı kirletmenin ciddi ekonomik sonuçları olduğu, buna karşılık, doğal kaynaklardan dengeli olarak faydalanmanın ve çevresel zararları en aza düşürmenin pozitif refah katkıları tespit edilmiştir.⁹ Neticede, yeşil düşüncenin ve yeşil siyasi hareketlerin ortaya çıkışı; ekonominin büyümesi, endüstriyel üretim ve tüketim, zenginleşme ve maddi refah gibi kesin kabullere meydan okuma biçiminde değerlendirilmektedir.¹⁰

Yeşil düşünce çerçevesindeki büyüme ve kalkınma eleştirisi; refah algısına, paraya ve maddi zenginliğe verilen değerlere yönelik radikal bir eleştiridir. Maddi zenginliğin artışı hem küresel hem de toplumsal eşitsizliklerin aynı hızla artmasına, doğanın tahrip olmasına, böylece insan uygarlıklarının sürdürülemez bir hal olmasına neden olmuştur. Bu yüzden yeşil düşünce açısından ekonomik

⁸ Ümit Şahin, “Yeşil Düşünceden Yeşil Ekonomiye”, *Yeşil Ekonomi* (Ed.: Ahmet Atıl Aşıcı-Ümit Şahin), Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 22-24.

⁹ Ahmet Mutlu, “Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Muhasebesi (I)”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 33/1, 2007, s. 179.

¹⁰ Şahin, *a.g.e.*, s. 22-24.

büyüme ve maddi refah saplantısı, hatalarından arındırılarak eşitlikçi ve sürdürülebilir yöne çevrilebilecek bir anlayış değil, krizin temel nedeni durumuna gelmiştir.¹¹ Değişime yönelik stratejiler arasında yeşil iş projeleri benimsenmektedir. Ekonomilerin yeşillendirilmesi, toplumsal hedeflerin gerçekleştirilmesi açısından fırsatlar sunmakta, gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde büyümenin yeni ve önemli bir aracı olarak değerlendirilmektedir. Yeşil istihdam konusunda Uluslararası Çalışma Örgütü 2008 yılındaki raporunda, 2030 yılına gelindiğinde güçlü bir politika desteğiyle birlikte 12 milyona kadar insan biyoyakıt bağlantılı tarım ve sanayide çalışılabilir, 2,1 milyon kişi rüzgar enerjisinde iş bulabilir, güneş pvc’deki istihdam potansiyeli ise 6.3 milyon olarak tahmin edilmektedir.¹² Rüzgar enerjisi sektörü, uluslararası ölçekte önemli istihdam alanı konumuna gelmiştir. Bu sektördeki istihdam 2005 yılında 235.000 iken, 2009 yılında 550.000’e çıkmıştır.¹³ Aşırı tüketim son noktada aşırı üretimden kaynaklandığı için hedef alınması gereken son noktada üretim biçimine düşümlenmektedir. Bu yüzdendir ki, yeşil ekonomi ile ilgili tartışmaların odağında iki önemli husus bulunmaktadır: Birisi üretim tüketim faaliyetlerinden kaynaklanan çevresel etkileri ve kaynak kullanımını azaltmanın çareleri diğeri ise ekonomik kalkınma ve refah gelişimini destekleyen ekosistemlerin yapı ve işlevselliğinin sürdürülmesidir.

Şekil 1’de de ifade edildiği gibi yeşil ekonomi, ekonomik faaliyetler ve çevresel risklerin dengesi üzerinde odaklanmaktadır. Wall’e göre ise; yeşil ekonomi büyümeye karşı çıkararak kapitalizmi yıkmaya çalışmaktadır. Bu yüzdendir ki, daha az üretir ve tüketirsek şirketlerin karları azalacak, durgunluk yaşanacak ve ekonomik etkinlikler gittikçe daha serbest ve demokratik hale gelmesi mümkün olabilecektir.¹⁴

Bunlara ek olarak, Yeşil ekonominin bir araştırma dalı çevre ekolojisi olarak değerlendirilmiştir.¹⁵ Ekolojik dengeleri bozan politikaların, uygulamaların zaman içinde büyüyen etkilerinin yol açacağı maddî zararların boyutları, etkilerinin azaltılabilmesi ve giderilebilmesi için gerekecek yatırımların büyüklüğünü göz önüne alan çevresel ekonomi ve eko-ekoloji sürdürülebilirlik sorunsalının çözümünde etkili olmaktadır. Öte yandan, çevresel ekonomi olarak anılan eko-ekonomi, “doğal kaynak ve zenginlikleri-sürdürülebilir düzeyin üzerinde tüketmeyen, karlı bir ekonomik yapılanma” olarak değerlendirilmektedir. Çünkü bir

¹¹ Şahin, *a.g.e.*, s. 25.

¹² Unep, Ilo, Ituc, Ioe, “Green Jobs: Towards Decent Work in a Sustainable Low-Carbon World”, United Nations Environment Programme”, 2014, s. 3.

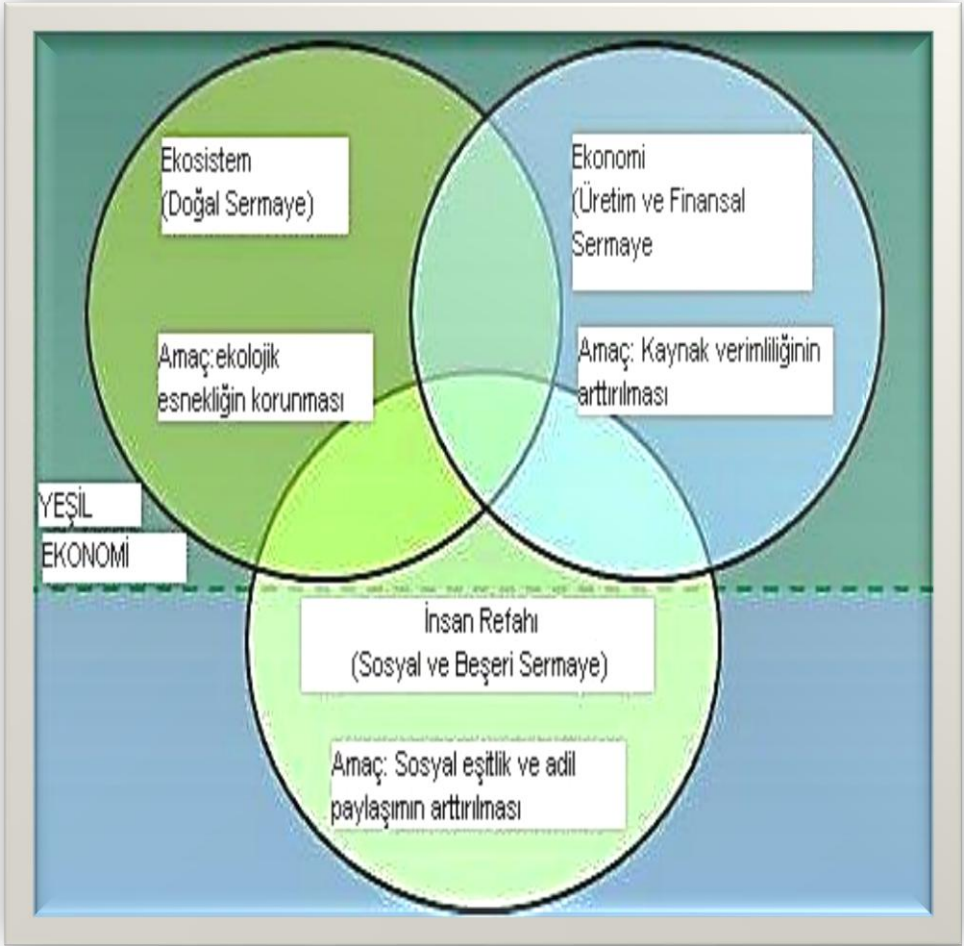
¹³ WWEA (Dünya Rüzgâr Enerjisi Birliği), *Dünya Rüzgâr Enerjisi Raporu*, 2010, s. 32.

¹⁴ Derek Wall, *Yeşil Politika*, (Çev.: İlknur Urkun Kelso), Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 87.

¹⁵ Heather Sander, Stephen Polasky, Robert G.Haight, “The Value of Urban Tree Cover: A Hedonic Property Price Model In Ramsey and Dakota Countries”, *Ecological Economics*, Vol.: 69, Issue : 8, Minnesota, USA, 2010, s. 1646-1653.

ekonominin ilerlemesini sürdürebilmesi, temel ekolojik prensipleri karşılama-
nı gerektirmekte, yoksa ekonomik faaliyet hacminin azalması ve ekonomik dar-
boğaz oluşması kaçınılmaz hale geleceği uluslararası platformlarda dile getiril-
mektedir.

Şekil 1: Yeşil ekonominin odaklandığı alanlar.

Kaynak: Europe Environment Agency, “Towards a Green Economy in Europe: 2011 Eionet Workshop on Green Economy with a Focus on SCP”, Copenhagen, 2011, s. 4.

EKO-EKOLOJİ VEYA EKOLOJİK EKONOMİ

Alman Zoolog Ernst Haeckel tarafından eski Yunan dilinde ev, barınak, korunak, yuva anlamına gelen “oikos” kelimesinin bilimsel çalışma, inceleme, genel ifadeyle “bilim” anlamlarına gelen “logos” kelimesinin birleştirilmesiyle 1869 yılındaki çalışmaları sırasında ilk defa isimlendirilen ekolojinin,¹⁶ klasik anlamda genel geçer tanımı, “canlılarla çevrelerini ve bu iki varlığa ait öğelerin karşılıklı etkileşim ve ilişkilerini araştıran bilim¹⁷ olarak değerlendirilmesidir. Klasik tanımlama çerçevesinde, ekoloji, ekosistem kavramlarıyla anlam kazanmış, “ekolojik sistem” olarak da nitelendirilen ekosistem, değişik organizmalarla, onların cansız çevrelerinin karşılıklı etkileşim içerisinde bulunduğu ve bir bütün olarak ele alınabilecek farklı birimler olarak değerlendirilmektedir.¹⁸ Örneğin; bugün kullanıp çöpe attığımız ve doğada çok uzun süre yok olmayan plastiklerin bir kısmı okyanuslarda birikerek çöp denizleri oluşturmakta ve bunlar gemi pervanelerine takılarak, plajları kirleterek, deniz canlılarına zarar vermekte sonuçta, ekonomiye zarar vermektedir. Birbirinden etkilenen bu iki sistemi değerlendiren ekonomik yaklaşımlar ekolojik ekonomi olarak nitelendirilirken ekonomide fiyatlara yansımaya ekolojik maliyetlerin, çevre, toplum ve gelecek nesillere mal edileceği açıktır. Diğer bir yandan da doğal kaynakların gelir değil, sermaye olarak görülmesi gerekmektedir.

Ülkeler arasındaki eşitsizlikler yüzünden, gelişmekte olan ülkelerin belli bir refah düzeyine ulaşana kadar büyümesine izin verilmesi, buna karşılık gelişmiş ülkelerin küçülmeyi (de-growth) hedeflemesi önerilmektedir.¹⁹ Esas amacı kaynakları verimli kullanmak olan neo klasik ekonomi ile doğayla denge arayan ekolojik ekonomi yaklaşımları arasındaki farkı gemi metaforuyla açıklayan Herman Daly’ye göre: Neo klasik ekonomistler geminin yükünü dengeli yerleştirmeye çalışırken, ekolojik ekonomistler geminin devrilmeden güvenle seyahat edebilmesi için yük miktarını sınırlamayı ve geminin sadece birinci sınıfta seyahat edenlerin değil, herkesin yükünü taşıması gerektiğini savunmaktadır.²⁰ Bu durumda kimileri çözümleri kapitalist sistem içinde ararken kimileri de planlamaktan yana bir tutum izlemektedir. Örneğin Roteriing’e göre kapitalist model dönüştürülerek kar yerine refahı amaçlanabilmekte, suni olarak da yaratılabilen talep yerine gereksinime göre üretim sağlanabilmektedir. Kaynak kullanımı kı-

¹⁶ Anubha Kasuhik, *Perspectives in Environmental Studies*, New Age Publishers, New Delhi, 2004, s. 65.

¹⁷ Necmettin Çepel, *Çevre Koruma ve Ekoloji Terimleri Sözlüğü*, TEMA Yayınları, İstanbul, 1996, s. 65

¹⁸ Mine Kışlalıoğlu, Fikret Berkeş, *Ekoloji ve Çevre Bilimleri*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 26.

¹⁹ Nühket Barlas, *Küresel Krizlerden Sürdürülebilir Topluma*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2013, İstanbul, s. 227.

²⁰ Herman E. Daly, *Beyond Growth: The Economics of Sustainable Development*, Beacon Press., 1997, s. 52.

sıtlanabilir, sistem büyüme yerine daralmayı hedefleyebilir, bu süreçte ise; kapitalizmin para sistemi, pazar, mülkiyet hakkı ve hukuk gibi kurumlardan uyarlanabilenler kullanılabilir.²¹ biçiminde yorumlaması bu konuyla ilgili verilebilecek iyi bir örnektir.

Ekoloji ve çevrebilimi terimleri etrafında yapılan tartışmalar, aslında genel ekoloji düşüncesinin emperyalizm olgusuna bakışı çerçevesinde de değerlendirilmiştir. Çünkü, 20. Yüzyıl boyunca gelişen iktisadi sistemlerin, genişleyen pazar ekonomisinin küreselleşmeci büyüme ekonomisinin adaletsiz ve dengesiz sanayileşmenin etkisiyle boyut değiştiren ve etki olarak oldukça genişleyen, küresel tahribatı daha da artıran emperyalizm süreci sadece yüzeysel olarak insani sistemleri değil, doğrudan doğruya genişleyen anlamıyla ekolojik sistemi de (ekosistemi) tahrip ederek yeni ve kalıcı, yaşamın devamlılığını tehdit altına alan bir tahakküm zinciri oluşturduğu açıktır.²²

Günümüzde yeşil ekonomi, kaynak etkinliği, sürdürülebilir üretim ve tüketim ile sürdürülebilir kalkınma kavramları üzerindeki tartışmalar hala sürmektedir.

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK, SÜRDÜRÜLEBİLİR ÜRETİM VE TÜKETİM

Sürdürülebilirlik; yaşam döngüsü zinciri, kaynakların etkin kullanımı ile sürdürülebilir tüketim ve üretim (STÜ) yaklaşımı içerisinde ele alınmaktadır. Bu yaklaşımda, çevresel sınırlar göz önüne alınarak doğal hayata verilen zararı en aza indiren, doğal kaynakları sürdürülebilir bir şekilde kullanan ekonomik büyümenin sağlanması amaçlanmaktadır.²³

Sürdürülebilir tüketim ve üretim konusunda, endüstri politikaları üzerine bir eylem planı 4 Aralık 2008 tarihinde Avrupa Komisyonu tarafından onaylanmış ve son halini almıştır. Eylem planında daha iyi üretim, daha akıllı üretim ve dayanıklı ürün ile küresel boyutta önleme dikkat çekilmekte ve STÜ eylem planı bütüncül bir yaklaşım gerektirmektedir. Eylem Planı içerisinde ekolojik plan, enerji sınıflaması ve ekolojik sınıflama direktifleri ile STÜ yaklaşımındaki “daha iyi üretim” kavramı Ekolojik Planlama Direktifi altında incelenerek uygulama ölçütleri ise minimum gereksinimlerin belirlenmesi, çevresel performans kriterlerinin sağlanması, ihtiyaçların ve ölçütlerin sürekli güncellenmesi olarak ortaya konulmuştur. Yapılan bölgesel değerlendirmelerde ise, ekonomik altyapı, kaynak ve enerji tüketimi, sera gazı salınımları, ekonomik gelişmeler ve refah artışı yanında ekonomik eşitsizlik, hane halkı tüketimi, ekonomik gelişme-

²¹ Barlas, *a.g.e.*, s. 225.

²² Hakan Reyhan, *Ekolojik Emperyalizm Gıdaya Tahakkümün Biyopolitiği*, Alter Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 69.

²³ Ayşen Sâtır, “Sürdürülebilir Tüketim ve Üretim (STÜ)”, *Çevre ve İnsan Dergisi*, Sayı: 76, 2009/1, s. 34.

ler ve “tüketimin sosyo-demografik eğilimlerle olan ilişkisi, çevresel baskılar ve paralelinde ekolojik ayak izleri dahi STÜ başlığı altında değerlendirilmektedir.”²⁴

Bu konuda ilk olarak, 2002 yılında Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi’nde “Sürdürülebilir Üretim ve Tüketimin Özendirilmesi” kararının uygulanmasına katkıda bulunmak amacıyla yerel ve ulusal kalkınma için sürdürülebilirlik, bireysel ve kurumsal tüketim şekillerinin değiştirilmesi ve sorumlu endüstriyel kalkınmanın cesaretlendirilmesi gibi öncelikli stratejiler belirlenmiştir.²⁵ Hatta STÜ’ nün ekonomik kalkınmaya engel oluşturmayıp, tam aksine iş dünyasına yeni fırsatlar sunacağı açıktır. Çünkü; enerji ve hammadde kullanımını açınsından üretim süreçlerinin optimizasyonu işletmelerde tasarruf sağlamakta, diğer taraftan Avrupa Birliği içerisinde sürekli büyüyen bilinçli tüketici pazarı açısından ise rekabete yönelik avantajlar sağladığı düşünülmektedir.²⁶

Bu yaklaşımda; tüketim, ürün ve hizmetlerin nitelik ve niceliğini artırmalı, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi ise ancak doğal kaynakların etkin kullanımı ile gerçekleştirilecektir²⁷ görüşü egemendir. Günümüzdeki tabloya baktığımızda ise; nüfus artışı yanında sosyal adaletsizliğin büyümesi ve fakirleşme gibi sosyal sorunların artması, insanlığın ekolojik ayak izinin dünyâ’nın taşıma kapasitesinin üzerine çıkması ve yaratılan etkinin doğal yollardan giderilemeyecek kadar biriktiği alarmını vermesidir.²⁸ Yapılan her faaliyetin (üretim, tüketim gibi) doğa üzerinde bir etkisi vardır ve bu insanlığın ekolojik ayak izi olarak adlandırılmakta, ekonomik işleyişin, tüketim kalıplarımızın çevresel açıdan ne derece sürdürülebilir olduğunun bir ölçütü olarak sayılmaktadır.²⁹

EKOLOJİK AYAK İZİ

Ekolojik ayak izi hesabı “sürdürülebilir kalkınma” amacının gerçekçiliğini de çevresel etkilerin zaman içinde giderebilme kapasitesi içinde sorgulamaktadır.³⁰ Bu yüzden kaynakların sürdürülebilir kullanımı için, kaynak gereksinimi

²⁴ Moll, Watson, “Environmental.....”, s. 7.

²⁵ Sektörel Dernekler Federasyonu (Federation of Industrial Associations), “AB Katılım Sürecinde Türkiye İçin Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim”, 8.Rekabet Kongresi, İstanbul, Anonim, 2012.

²⁶ Commission of DG Environment, “Action Plan For Sustainable Consumption, Production and Industry”, MEMO/08/50, Brussels, 2008, s. 5-6.

²⁷ International Insitute For Sustainable Development (IISD), “Instruments For Change Definitions and Concepts: Sustainable Consumption”, <http://www.iisd.org/susprod/principles.htm>, (Erişim Tarihi: 12.06.2014).

²⁸ Global Footprint Network, “Carrying Capacity and Ecological Footprints”, 2012, <http://www.overpopulation.org/solutions.html#Carrying Capacity>, (Erişim Tarihi: 10.04.2015).

²⁹ Ahmet A. Aşıcı, “İktisadi Düşüncede Çevrenin Yeri ve Yeşil Ekonomi: Karşılaştırmalı Bir Analiz”, *Yeşil Ekonomi* (Ed.: Ahmet A. Aşıcı,-Ümit Şahin), Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 53.

³⁰ Ergin Duygu, *Çevre El Broşürü*, Çankaya Belediyesi, Ankara, 2007, s. 212.

ve ekosistemlerin üretken kapasitelerinin korunması gerekmektedir.³¹ Bu konuda, 2007 yılına ait verilere bakıldığında ortalama bir dünya vatandaşına ekolojik açıdan sürdürülebilir bir yaşam için düşen pay 1.8 hektar biyo-üretken alan iken, ayak izinin değeri 2.7 hektar civarındadır. Türkiye'nin kişi başına biyo kapasitesi 1.3 hektar iken, 2007 yılında ayak izi 2.7 hektar olarak hesaplanmış bu durumda ortalama olarak 1.4 hektarlık bir ekolojik ayak izi açığı vermekteyiz.³² Almanya'nın kişi başına düşen ayak izi 5.1 hektar, yani Türkiye'nin neredeyse iki katını bulmakta, buna karşılık ülkenin kişi başına biyo kapasitesi sadece 1.9'dir. Bu durum uluslararası ticaret seviyesinde ülkelerin kolaylıkla ekolojik sınırları üzerinde tüketim yapabildiklerini göstermektedir. Bölgesel kalkınma ve ekolojik ayak izi göstergelerine bakıldığında, özellikle gelişmiş ülkeler doğayı kirleten ve kaynakları azaltan sanayileri ülkelerinden çıkarıp ülke içinde sürdürülebilir bir yol yakalayabilmişler; doğa üzerinde baskı oluşturan ihtiyaçlarının çoğunu ise yüksek gelirleri sayesinde dışarıdan ithal etme yoluna gitmişlerdir. Bu tablo ise, ülke içinde sürdürülebilir, ancak küresel anlamda sürdürülemez bir yaşam olduğunu göstermektedir.³³

Günümüzde ekonomik faaliyetler, artan rekabet ve küreselleşme ile çevre içerisindeki aktörler başlığı altındaki faktörler yanında ekonomik istikrar da olumsuz etkilenmiştir. Daha çok üretim ve tüketim, refahı arttıracığına yoksulluğu ve çevresel kirlenmeyi arttırarak, kalıcı hâle getirmiş durumdadır. İnsanlar arasındaki gelirler ve tüketim arasında yaratılan uçurum, çevreyi yenilenebilir kapasitenin 3-5 katı ekolojik ayak iziyle kirleten ekonomileri yaratmıştır.

Ekolojik ayak izinin hesabı topluluklardan ülkelere ve insanlığa kadar geniş bir ölçek aralığında, doğal kaynak tüketiminin, sürdürülebilirliğin ölçülebilir şekilde değerlendirilmesinde kullanılmaktadır. Çevre eğitimi, adalet ve eşitlik düzeyi ile çevre üzerindeki etkiler, biyoçeşitlilik ve üzerindeki baskılar, su, ormanlar, enerji üretimi ile dağılımının homojenitesi ve çevresel etkileri gibi 60 kadar çok çeşitli değişkenleri ve ilişkilerini hesaba katarak değerlendirme yapmaktadır.

Çevre üzerindeki baskının ölçüsü olan Ekolojik Ayak İzleri, insanlık ve toplumlar ölçeğinde mal ve hizmetlerin toplam talebi ve üretim teknolojileri ile de yakından ilgilidir. Bu talebi toplam nüfus, ortalama maddî yaşam standardı, arazi ve su ekosistemlerinin ortalama verimliliği ve doğal kaynakların kullanımındaki etkinlikler etkilemektedir. Bir toplumun varlığının sürdürülebilirliği, biyokapasite olarak adlandırılan kişi başına fiziksel doğal sermaye stoklarının korunması ile doğrudan ilişkilidir. Küresel sistemin artık gezegenin taşıma kapasitesini çok aşmış olduğu teknolojik gelişmelerin sağladığı avantajların daha

³¹ Yale Center For Environmental Law and Policy, 2005 *Environmental Sustainability Index*, USA, 2005, s. 19.

³² Aşıcı, a.g.e., s. 53-54.

³³ Aşıcı, a.g.e., s. 53.

büyük bir hızla büyümekte olan tüketimin hızla ortadan kaldırmakta olduğu, acil kararlar uzun tartışmalar sonucunda gecikmekte, toplum davranışlarının değiştirilmesi yerine konuların değiştirilmeye çalışıldığı ortadadır. 2003 yılından bu yana ulusal düzeyde ilk olarak Galler'in sürdürülebilirlikte ekolojik ayak izini başlıca bir gösterge olarak alması, İsviçre Hükümetinin ulusal sürdürülebilir kalkınma planında dikkate alması ve Japonya'nın çevresel planlamada Ekolojik Ayak İzi'ni bir ölçüt olarak görmesi dikkat çekicidir.³⁴

Ekonominin, Dünya'nın ekolojik kapasitesinin içinde herkesin daha iyi yaşam koşulları ve refahı sağlayacak adalet, çevreyi koruma ve kollama ile kıt kaynakların dikkatli kullanımı gibi değerler etrafında yeniden yapılanması gerektiği bilinmekte ise de gereken işbirliği ile önlem alınması konusunda başarı sağlanamadığı öngörülmektedir.³⁵ Bu noktada kendini gösteren temel sorunlardan biri de gelişen ülkelerin ekonomik gelişme gereksinimi, teknoloji ve enerji bağımlılığı ile eğitim ve istihdam gibi temel sorunların çözümünü yeşil ekonomiye geçişin gerektirdiği dönüşümlerle birlikte gerçekleştirmenin zorluklarını aşma zorluğudur.³⁶

Alışlagelmiş büyüme anlayışının dünyanın ekonomik olarak daha yoksul yerlerindeki yoksulluğu azalttığı söylenemez. Gelişmekte olan ülkelerde görülen daha yüksek büyüme düzeyleri, çelişkili biçimde ormanları ve diğer kamusal kaynaklara zarar vermesi sonucunda daha da fazla yoksulluğa yol açabilmektedir.³⁷

YEŞİL EKONOMİ VE YAŞAM DÖNGÜSÜ ZİNCİRİ

Yaşam döngüsü zinciri yaklaşımı, sürdürülebilir üretim ve tüketim kavramlarının temelini oluşturmaktadır olup, bu yaklaşımda tüm yaşam döngüsü içerisinde bir üretimin ekonomiye etkisinin hem sosyal, hem de çevresel boyutları dikkate alınmaktadır.³⁸ Yaşam döngüsünde; madde ve enerjinin ömür boyunca kullanımıyla gerçekleşen olumsuz çevresel etkiler saptanmakta ve bunun önemi vurgulanmaktadır. Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımına ilişkin Avrupa Birliği Stratejisi'nde; bir ürünün tüm yaşam döngüsü zinciri içerisindeki etkilerinin, bir çevresel ortamdan diğerine geçişindeki olumsuz çevresel etkilerinin nasıl önlenebileceği üzerine odaklanılmaktadır. Şekil 2'de ifade edildiği gibi, bir üretim materyalinin geri dönüşümünün, hammaddelerinin çıkarımından iti-

³⁴ Ali R. Karacan, *Çevre Ekonomisi ve Politikası*, Ege Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 6, İzmir, 2013, s. 623-624.

³⁵ Global Footprint Network, *a.g.e.*, s. 7.

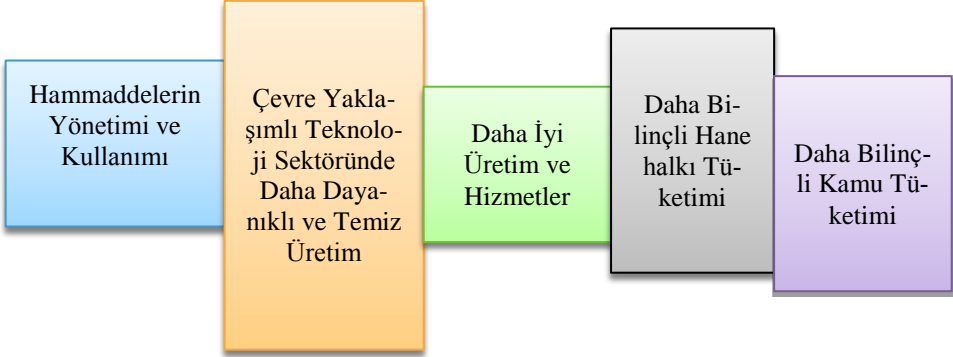
³⁶ UNEP, *The Transition to a Green Economy: Benefits, Challenges And Risks From a Sustainable Development Perspective*, United Nations Environment Programme UN Conference on Trade and Development, 2011, s. 7-8.

³⁷ Wall, "Yeşil ...", *a.g.e.*, s. 82.

³⁸ Satır, "Sürdürülebilir...", *a.g.e.*, s. 35.

baren tüm aşamalar için gerekli enerjinin elde edilmesi, tüm üretim, taşıma ve paketleme işlemleri dağılımının bir parçası haline geldiğini vurgulanmaktadır.

Şekil:2 Doğal Kaynaklar Sürdürülebilir Tüketim ve Üretim: Daha İyi Ürünler.

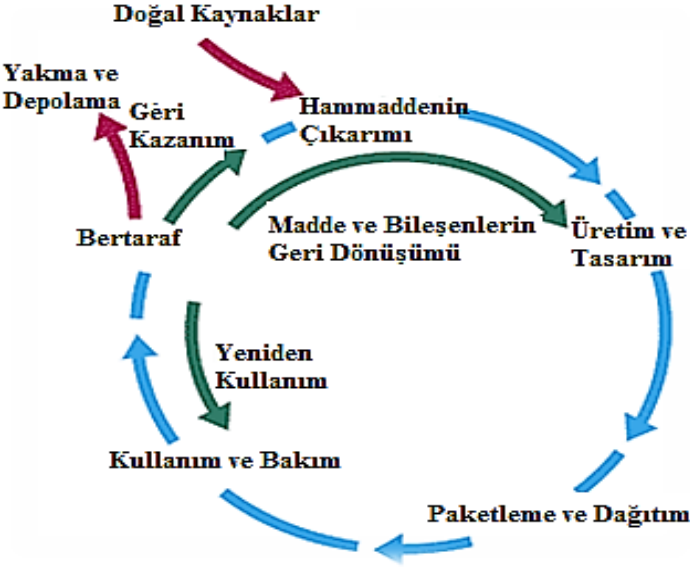
Kaynak: European Environment Agency (EEA), Annual Management Plan, Copenhagen, 2012, s. 25.

Yaşam döngüsü zincirinde; ekonomik göstergeler içerisinde ticari ve endüstriyel sektörler asıl faaliyet alanı içerisindedir. Tüketici tarafından kullanılmak üzere ortaya konan mal ve hizmetler sürdürülebilirliği sağlayabildiği süreçte yaşam döngüsünün bir parçası hâline gelmektedir ve bu yaklaşım, yeniden kullanım, geri kazanım ve bu döngü zinciri ile paralellik taşımaktadır. Burada önemli olan husus ise, geri dönüşüm için harcanan enerjinin dışsal maliyeti hesaba katıldığında, elde edilen net çevresel etki azaltımı olarak değerlendirilmiş olmasıdır.³⁹ Atık geri dönüşümü ile eko yenilik yada yeniden ekonomiye hammadde sağlanmaktadır. Şekil 3’de yaşam döngüsü zinciri bu durumu açıkça ifade etmektedir.

Şekil 3’de ifade edildiği gibi doğal kaynakların kullanımı ile hammadde çıkarımı sağlanmakta, planlaması ve üretimi aşamasından sonra ambalajlama ve dağıtımı gerçekleştirilmektedir. Kullanımı ve bakımı aşamasından sonra ise bertaraf edilmesi sağlanarak ürünlerin geri kazanımı sağlanmaktadır.

³⁹ Research Development and Consulting, *Evaluation of Costs and Benefits For The Achievement of Reuse And Recycling Targets For The Different Packaging Materials in The Frame of the Packaging And Packaging Waste Directive, 94/62/EC, 2003, s. 5.*

Şekil 3: Eko-Yenilik (Atık-Geri Dönüşüm Mevzuatı Döngüsü) .

Kaynak: Europe Environment Agency, “Waste Prevention and End-of-Life Waste Management Policies are Covered in the EEA-ETC Series of Waste Policy Factsheet”, Work Plan, 2009, s. 3.

Kaynakların sürdürülebilir yönetimine yönelik ihtiyaç, çevresel etkilerin ekonomik kalkınma ile ilişkisi bakımından açıklanırken üretimdeki ekoverimliliğin artırılması AB'nin politik gündeminde yer almakla birlikte radikal bir adım olarak değerlendirilmemekte, sürmekte olan politika geliştirme sürecinin bir parçası olarak görülmektedir. Esasında bu anlayış ile, 1980 yıllarında alt seviye teknolojilerden, 1990'larda daha önleyici çevresel stratejilere doğru gelişim göstermiş, günümüzde ise üretim ve hizmetlerin etkilerinin bütün bir yaşam döngüsü içerisinde azaltılması aşamasına kadar pozitif yönde bir değişim izlenmiş olmasıdır.⁴⁰ Atık geri dönüşümü ile eko yenilik yada ekonomiye yeniden hammadde sağlanmaktadır. Şekil 3'de yaşam döngüsü zinciri bu durumu açıkça ifade etmektedir.

Ürünlerin yaşam döngüsü zincirinde desteklenmesinin ürün geliştirmede süreklilik, pazar ekonomisinde daha iyi üretimi vurgulama ve akıllı tüketim alışkanlıkları ile birlikte düşünülmesi gerekliliği ortaya konulmaktadır. Uygulamada yaşam döngüsünün sağlanması; ekonomik teşvikler, standartlar, etiket-

⁴⁰European Commission, *Commission Staff Working Document of Regional Policy Contributing to Sustainable Growth in Europa 2020, SEC (2011) 92 Final Report*, Brussels, 2011, s. 7-9.

leme mekanizmalarının oluşturulması, yeşil kamu ihaleleri, gönüllü düzenlemeler ve paydaşların katılımı ile gerçekleştirilebilir.

Bu kapsamda hazırlanan uygulama planlarında, kaynakların sürdürülebilir kullanımı için kaynak gereksinimi ve ekosistemlerin üretken kapasitelerinin korunmasının öneminden hareketle, üretimde sürdürülebilirliğin artırılması, üretim verimliliği açısından iyileşme, yenilikçi teknik ve yönetimsel yaklaşımlar ile çevrenin daha iyi izlenmesi ve kontrolü ihtiyacının gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Neticede; sürdürülebilir bir döngünün sağlanması için maliyet hesaplamalarının yani “Ekosistem Hesaplamalarının” önemi ve gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Ekosistem değerlendirmeleri ve hesaplamaları konusunda Birleşmiş Milletler bünyesinde 2005 yılında yayınlanan “Binyılın Ekosistem Değerlendirmesi” bildirgesi, politika belirleyiciler, uzmanlar ve uygulayıcılar tarafından büyük bir ilgi ile takip edilmiş, ekosistem hesaplamalarının, Avrupa 2020 Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Avrupa Su Kaynakları Koruma Planı çerçevesinde değerlendirilmesi gerekliliği bilimsel ortamlarda dile getirilmiştir.⁴¹ Bu konuda, 2003 yılından beri üyesi olduğumuz Avrupa Çevre Ajansı tarafından da Avrupa’da ekosistem sermayesi hesaplamalarının geliştirilmesi, Birleşmiş Milletler-Çevre ve Ekonomik Hesaplamalar Sistemi’nin (UN-SEEA, United Nations System of Economic and Environment Accounts) oluşturulması gerekliliği uluslararası gündemlerde dile getirilmiştir.⁴²

Görüldüğü üzere; ekosistem hesaplamaları yeşil ekonominin doğmasına niceliksel olarak da dayanak oluşturmakta sonucu olarak da politika kararlarının belirlenmesi ve belirlenen stratejilerin uygulanması için yeşil ekonomi temel dayanak noktası konumundadır. Bu yüzden yeşil ekonomi, iktisadi ve kaynak verimliliğinin tespiti, bölgesel ve küresel ölçekte yatırım kararları; çevrenin ekonomiye-ekonominin çevreye yatırımı doğrultusundaki çalışmalara doğrudan etkilidir. Bu açıardan bakıldığında; ekonomi ve çevre sarmalında karşılıklı fayda sağlandığı ortadadır.

Öte yandan; Avrupa Çevre Ajansı, doğal sermaye ve ekosistem hizmetlerinin nasıl ve nerede kullanıldığı üzerinde durmakta ve bunu ifade eden bir deyim olarak “mekânsal bulmaca”ya atıfta bulunmaktadır:

“Arazi, su, toprak ve biyoçeşitlilik kaynakları gibi doğal sermaye, ekosistem hizmetleri ve insan toplumunun bağımlı olduğu diğer sermaye biçimleri (insani, sosyal, imalat ve mali zenginlikler) için temel oluşturur. Bu bağımlılık, tartışmayı daha karmaşık bir düzeye taşır: Doğal kaynakların

⁴¹ European Environment Agency-Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, *Ekosistem Hizmetlerinin Değerlendirmesi Çalıştayı Notları*, Antalya, 2012 .

⁴² European Environment Agency-Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, *a.g.k.*

çevresel sınırları içinde çeşitli kullanımları arasında denge tutturmak gereği, gerçek bir sistemik güçlük oluşturur.”⁴³

Ajansın belirttiği “mekânsal bulmaca”nın çözümü her şeyden önce doğal kaynakları kullanma şeklinin verimli hale getirilmesi ile mümkün olabilecektir. Doğal sermayeyi korumak ve ekosistem hizmetlerini sürdürülebilmek için öncelikle yapılması gereken mekânsal planlama ve arazi örtüsü yönetiminin rasyonel bir sistematik içerisinde gerçekleştirilmesidir. Bu yapılırsa, ekonomik faaliyetlerin çevre üzerindeki faaliyetlerin dengelenmesi kolaylaştırılabilir. Bu çerçevede Avrupa Çevre Ajansı’na göre doğal sermayenin ve ekosistem hizmetlerinin yönetimi ile kaynak verimliliği ve güvenliğinin artırılması da sağlanabilecektir.⁴⁴ Görüldüğü gibi Avrupa Çevre ajansının görüşleri de genel olarak “Yeşil Ekonomi” yaklaşımının bir örneğini teşkil etmektedir.

YEŞİL EKONOMİNİN ELEŞTİRİSİ

Yeşil ekonomi, temel mantık çerçevesini ekosistem hizmetlerinin rasyonel yönetimi ile hem ekolojik bozulmanın önüne geçilebileceği hem de ekonomik büyüme ve verimliliğin gerçekleştirilebileceği üzerine kurmuştur. Yani bu anlayışa göre, ekonomi ve ekolojinin somut olarak görülebilen çelişik hali, rasyonel bir yönetim anlayışı ile ortadan kaldırılabilir. Bu şekilde, Yeşillerin-Çevrecilerin, geleceğin ekolojik felaket senaryoları ile temellendirerek, neredeyse yarım asırdır giderek artan bir sıklıkla dile getirdikleri ekonomik büyüme ve/veya kapitalizm karşıtlığının da etkisizleştirilebileceği düşünülmektedir.

Nihayetinde Yeşil Ekonomi bakış açısıyla gerçekleştirilen ekonomi politikalarıyla birlikte kapitalizme “yeşil” bir renk vererek (yeşil kapitalizm) mevcut küresel ekonomi düzeninin sürdürülebilirliği düşüncesi savunulmaya başlanmıştır. Bu çerçevede klasik ve neo-klasik kapitalizmin kâr maksimizasyonu temelinde gerçekleşen -ekolojiye çelişik- uygulamalarının yeşil bir reformasyondan geçirilerek “yeşil kapitalizm” adı altında yeniden üretilmesi ve sürdürülebilir toplumların oluşturulması için epeyce çalışmalar yapılmıştır/yapılmaktadır. Temelde çelişkili olarak görülse de, bir arada olması zor olsa da “kapitalist ekonomi” ile “çevreci uygulamaların” birlikte gerçekleştirildiği yeni bir toplumsal düzen inşa etme çabası sürmektedir.

Son zamanlarda giderek artan bir şekilde gündeme gelen; yeşil pazarlama, çevre dostu ürünler, yeşil işler, çevreci bankacılık, temiz üretim, yaşam döngüsü zinciri, emisyon ticareti vs. gibi yönetim-işletme-iktisat uygulamaları yeşil ekonomi ve yeşil kapitalizmin mümkün olabileceğini göstermeye çalışmaktadır. Yeşil kapitalizm ile sürdürülebilir toplumsal düzenler kurmak kolay olmamakla birlikte, başarılı çabalar da görülmeye başlanmıştır: Üretim sürecinde, küresel

⁴³ Avrupa Çevre Ajansı, *Avrupa ‘da Çevre: 2010 Durum ve Genel Görünüm*, Avrupa Birliği Resmi Yayınlar Ofisi, Copenhagen, 2010, s. 127.

⁴⁴ *Y.a.g.e.*, s. 127.

ısınmaya yol açan, karbon salınımı düzeyinin çoğu ülkenin ekonomik düzeninde önemli teşvik veya yaptırım konusu olmaya başlaması; yeşil etiketleme uygulamalarının perakende pazarında daha tercih edilmeye başlaması, ekolojik tarımın dünya pazarında giderek ağırlık kazanıyor olması; yeşil kent, yeşil tarım gibi uygulamaların serbest piyasa düzeni içerisinde daha fazla değer bulmaya başlaması; Örneğin Amsterdam ve Danimarka gibi görece çevre duyarlılığı olan şehir ve ülkelerde şehir içi trafiğinin ağırlıklı olarak bisiklet ile yapılıyor olması; Çin'in ekolojik tarla balıkçılığı yaparak okyanusta tükettiğinden daha fazla balık üretiyor olması yeşil kapitalizm ve yeşil ekonomi ile birlikte sürdürülebilir kalkınma modelinin mümkün olabileceğini gösteren emareler olarak gösterilmektedir.⁴⁵

Ne kadar “yeşil” bir içerik taşıyor olursa olsun, iktisadi büyüme anlayışından ödün vermeyen bu yaklaşım, özellikle Yeşiller-Çevreciler tarafından birbirlerinden farklı ideolojik, ekonomik ve ekolojik argümanlarla sorgulanmıştır. Şöyle ki; Yeşiller-Çevreciler ekolojik krizinin temelinde sürekli olarak artan ve nihayetinde kâr maksimizasyonuna dayandığı için sınırı belli olmayan ekonomik büyüme olduğunu söylemektedirler. Yeşil aktivist ve siyasetçilere göre; ekonomik sisteme yeşil bir içerik kazandırılrsa da sınırsız ekonomik büyüme anlayışı değiştirilmedikçe ekolojik tahribatın artma eğilimi hızlı bir şekilde devam edecektir. Yeşiller-Çevreciler bu çerçevede otomobil örneğini sıkça kullanmaktadırlar:

“ ‘Yeşil’ otomobiller, sundukları enerji verimliliği sayesinde otomobil sayısı artacağı için, sonuçta kirliliğin artmasına neden olacaktır. Otomobiller, sözgelimi % 10 daha az yakıt tüketiyorsa ve otomobil sayısı %20 artıyorsa, toplamda daha fazla yakıt tüketilecektir. Devamlı ekonomik büyüme, daha temiz ve daha yeşil iş yapma biçimleriyle de olsa, çevreye zarar verme eğilimindedir ve bu nedenle daha radikal seçeneklere ihtiyaç vardır.”⁴⁶

Yeşil ekonomiyi veya “yeşil uygulamalar” ile bütünleşmiş kapitalizmi (yeşil kapitalizmi) sorgulayan kesimler, (yeşillerin, çevrecilerin değişik varyasyonları) bu “radikal seçenekler” in ne olacağı ile ilgili farklı görüşler ortaya atmışlardır. En ılımlıları yeşil kapitalizmin veya yeşil ekonominin ancak çok sıkı denetleme mekanizmaları ile birlikte gerçekleşebileceğini kabul etseler de çok daha geniş bir eleştirel yeşiller çevresi kapitalizmin en büyük günahının insanlığın geleceğini tehdit altına sokan küresel ısınma ve buna bağlı olarak iklim değişimi olduğu gerçeğinden hareketle, savaş gibi yürütülen ölçsüz bir rekabet ile birlikte gelişen ekonomik determinizmin ve aşırı kâr güdüsünün yeşil düşünce ile

⁴⁵ Barlas, *a.g.e.*, s. 250.

⁴⁶ Wall, *a.g.e.*, s. 47.

bağdaşamayacağını vurgulamakta ve yeşil kapitalizmin imkânsız olduğunu söylemektedirler.⁴⁷

Bütün bu yaklaşımlar, şunu göstermektedir ki, “yeşil ekonomi” kavramı bir tarihsel olgudan doğmuştur. Bu olgu yada olay, artık herkesin kabul ettiği iki temel gerçekliği yansıtmaktadır: Birincisi; her geçen gün daha da somut olarak hissetmeye başladığımız ekolojik kriz. İkincisi; bu ekolojik krizin kapitalist-metacı büyüme ekonomisinden kaynaklandığı. Başka bir gerçeklikte şu ki, insanlık artık geri döndürülemez bir üretim ve tüketim toplumu düzeni içerisinde yaşamakta ve geleceğini de bu düzene göre şekillendirmektedir. Yeşil ekonomi mevcut üretim ve tüketim düzeninin devamlılığının sağlanabilmesi için ekolojik krizin de önlenmesi gerektiği düşüncesinden doğmuştur. Yani, ekolojik krizin bu şekilde devam etmesi halinde olası bir geri dönüşü olmayan bir ekonomik krizin kaçınılmaz olacağı anlaşılmış bulunmaktadır. Ancak, ekolojik krize neden olan bir büyüme ideolojisinin ekolojik krizin çözümü olarak sunulması yeşiller-çevreciler tarafından ciddi bir çelişki olarak nitelendirilmektedir. Bu yüzden, farklı ekonomilerin (ekolojik ekonomi), farklı teknolojilerin (ekoteknolojilerin), farklı enerji sistemlerinin (yenilenebilir enerji) alternatif olarak sunulması da söz konusu olmaktadır. Bütün bu değerlendirmelerin temel odak noktası ise sürdürülebilir bir yaşamdır. Yaşamın nasıl sürdürülebileceği yeni dönemin temel iktisadi tartışma konusu olacaktır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dünyanın içinde bulunduğu ekolojik kriz, mevcut üretim ve tüketim sistemi devam ettiği müddetçe gelecekle ilgili iyimser öngörüler yapmanın imkânsız olduğu kanısını hemen herkeste uyandırmaya başlamıştır. Geldiğimiz bu noktada “sürdürülebilirlik” kavramı artık sadece çevre için değil, yaşamın bütün unsurları için kullanılmaya başlamıştır. İnsanlık, geç de olsa, aslında büyük bir ekosistem içerisinde yaşadığının farkına varmaya başlamış ve bütün yaşamın; bireysel, sosyal ve iktisadi faaliyetlerin ekosistem bütünlüğü içerisinde birbirine bağlı unsurlara dayandığını anlamıştır. Bu çerçevede 1970’li yıllardan bu yana kavramsal olarak kullanılmaya başlanan, 1980’li yıllarda resmi belgelerde adı konan “sürdürülebilir kalkınma” artık daha somut anlayışlarla (yeşil ekonomi), araçlarla (ekosistem hizmetleri) ve anlatımlarla (ekolojik yaşam döngüsü vs.) ifade edilmekte ve daha anlaşılır olmaktadır. Bütün bu anlayıştan çıkan sonuç, dünyanın her anlamda artık sürdürülemez bir noktaya geldiği ve bu noktada ekonominin geleceğinin de ekolojinin geleceğine bağlı olduğudur.

Burada; “sürdürülmesi gereken nedir?” sorusu önem kazanmaktadır. Kalkınmanın veya büyümenin sürdürülebilmesine mi, yoksa ekosistemin sürdürülmesine mi öncelik vermek gerekmektedir? Fiiliyattaki “yeşil ekonomi” uygula-

⁴⁷ Daniel Tanuro, *Yeşil Kapitalizm İmkânsızdır* (Çev.: Yalçın Toklu), TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası Yayınları, İstanbul, 2011, s. 61.

malarının, ekosistemin geleceğine de vurgu yapmakla birlikte, son kertede kalkınma veya büyüme odaklı olduğunu söylemek gerekir. Uzun vadede piyasa mekanizması sorunu çözer mantığı, felaket senaryolarına rağmen, özellikle etkin küresel ekonomik çevrelerde hâlâ varlığını hissettirmektedir. Ayrıca “sürdürülebilir kalkınma” kavramındaki her iki unsurun da (“sürdürülebilirlik” ve “kalkınma”) tartışmalı olduğunu ifade etmek gerekir. Yani, ekolojik sistemin sürdürülebilirliği –bütün yeşil ekonomi araçlarına rağmen- hâlâ tehdit altında bulunmaktadır. Üstelik küresel gelir ve yaşam düzeyi adaletsizliğinin kendisini hissettirmeye devam ettiği bir ekonomik düzen içerisinde “kalkınma” olgusu da dünyanın çok büyük bir bölümünün hâlâ çok uzağındadır. Dünyadaki “sürdürülemez” kalkınmanın önündeki engellerin başında yoksulluk, nüfus artışı, etkin olmayan kaynak kullanımı ve zengin ülkelerdeki savurganlığa kaçan tüketim olduğunu söylemek mümkündür. Bu konuda yapılan hesapların sonuçları ürkütücü olmakla beraber kamuoyu gündemine yansıdığı, yansıtıldığı söylenemez. Bu durumda, yoksullukla mücadelenin, doğal kaynaklardan yararlanma adaletinin, nüfus denetiminin ve çevre dostu teknolojilerin geliştirilmesinin sürdürülebilir kalkınma ile doğrudan ilişkili olduğu/olması gerektiği ortadadır. Bu süreçte, doğal kaynaklara talep katlanarak artarken, arz kapasitesinin hızla tükenmesi, sürdürülmezliği bariz bir şekilde ortaya çıkarmıştır.

Mevcut sürdürülebilir kalkınma uygulamaları, sürdürülebilir kalkınma kavramının gelişmiş Kuzey ülkelerinin ayrıcalıklarını sürdürmek için kullanmaktan öteye gitmediğini göstermektedir. Diğer yandan Güney ülkeleri için ise sürdürülebilirlik, ancak kendi varlıklarını sürdürebilme çabalarından ibaret kalmaktadır.

Kalkınma ile bir parçası olan büyüme kavramı, sürdürülebilirlikle birlikte değerlendirilmelidir. Ancak, sürdürülebilir kalkınmanın en iyi nasıl ölçüleceği konusunda henüz bir uzlaşmaya varılamamakta, farklı göstergeler kullanılarak yapılan çalışmalar aynı ülke için, birbiriyle çelişen sonuçlar doğurabilmektedir. Aşırı tüketim son noktada aşırı üretime dayalı olduğu için üretim-tüketim sürecinin birlikte dikkate alınması gerekmekte ve sonuçta toplumsal, politik alanı da içine alan kolektif bir çalışmayı gerektirmektedir.

Üreticilerin sürdürülebilir kalkınma sürecine sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde dahil edilmesi çok önemlidir ve asıl güçlük de burada yatmaktadır. Çünkü temel güdünün ekonomik olandan ekolojik olana doğru yönelmesi köklü-yerleşmiş büyüme iktisadi zihniyetin değiştirilmesini gerekli kılmaktadır. Burada yapılması gerekenlerden biri yeni bir ekolojik temele oturmuş yeni bir iktisadi zihniyeti toplumsal alana yerleştirmeye çalışan yeşil-çevreci düşünce ve hareketinin argümanlarını ekonomik sürece üretim ve tüketim sürecine şırınga etmek olabilir. Nitekim yeşil ekonomiyi oluşturan temel referans noktasını burada aramak mümkündür. Elbette bunu gerçekleştirebilmek her şeyden önce yeni bir kamusal politikayı gerekli kılar. En azından orta vadede başarıya ulaşmak ise kaba ve denetlenemez bir bürokrasi anlayışı ile değil, doğaya saygı kültürüne dayalı bir çevre yönetimi ile mümkündür.

Bu çerçevede gerçek bir çözüme ulaşabilmek için, insanın doğa üzerindeki hâkimiyetini temel alan ekonomik-sosyal sistemlerin sorgulanması ve ekosistemin devamlılığını temel bir zemin olarak ele alan yeni bir ekonomi anlayışının uygulamaya geçirilmesi önem kazanmaktadır. OECD tarafından yayımlanıp 2050 yıllarında iklim değişikliği, biyoçeşitlilik, su ve çevre kirliliğinin neden olacağı sağlık sorunlarını değerlendiren raporda vahim sonuçları ve maliyetleri önlemek için tüm sektörleri kapsayan bütüncül yaklaşımlarla acil eylem çağırısı yapılmaktadır. Çünkü iklim değişiminde kritik olarak kabul edilen 2° eşliğini aşmamak için ekonomik büyümenin her yıl %0.2 azaltılması gerektirdiği; biyosferin karmaşıklığı, bilinmezliği ve evrimsel karakteri dikkate alındığında geri dönüşü olmayan bir belirsizlikle ilgili ihtiyat gerektirmektedir.

Toplum ve çevre açısından sürekli hareket eden bir süreç, doğanın üretimi olarak düşünülmalıdır. Doğayı insanın işlediği, toplumsal varlığını üretmek için gerekli ihtiyaçlarını karşıladığı bir alan olarak gören metacı bakış açısından vazgeçmek gerekir. Biyosferin düzenli işleyişini bozmamak için, atıklar ve depolanma tarzları ekosistemlerin geri dönüşüm ve yenilenebilirlik kapasiteleriyle nicel ve nitel olarak uyumlu olmak zorundadır. Yeşil bir ekonomiye geçiş, yeni teknolojiler geliştirmeye bağlı olduğu kadar toplumsal, siyasal ve kültürel değişimlere de bağlıdır. Sonuçta toplumsal yaşamı ihtiyaçlar belirlediğine göre; biyosferin düzenli işleyişi biyolojik işlemcilerin sayısına ve çeşitliliğine olduğu kadar bu işlemcileri birleştiren birçok ilişki zincirine de bağlıdır. Yeşil ekonominin uygulanabilmesi bu çok değişkenli tüm faktörlerin hepsinin hesaba katıldıktan sonra yapılacak değerlendirmeler ile mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aldemir, Şenkan, Kaypak, Şafak, "Eko-Ekonomi Kavramı ve Türkiye İçin Değerlendirmeler", 2. Ulusal İktisat Kongresi, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İzmir, s. 1.
- Aşıcı, Ahmet, Şahin, Ümit, Yeşil Ekonomi, Yeni İnsan Yayınevi, Yeşil Politika Serisi: 2, 2012, s. 10-53.
- Avrupa Çevre Ajansı, Avrupa 'da Çevre: 2010 Durum ve Genel Görünüm, Avrupa Birliği Resmi Yayınlar Ofisi, Copenhagen, 2010, s. 127.
- Barlas, Nükhet, Küresel Krizlerden Sürdürülebilir Topluma, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2013, İstanbul, s. 225-250.
- Commission of DG Environment, "Action Plan For Sustainable Consumption, Production and Industry", MEMO/08/507, Brussels, 2008, s. 5-6.
- Çepel, Necmettin, Çevre Koruma ve Ekoloji Terimleri Sözlüğü, TEMA Yayınları, İstanbul, 1996, s. 65.
- Daly, Herman E., Beyond Growth: The Economics of Sustainable Development, Beacon Press., 1997, s. 52.

- Derek, Wall, Yeşil Politika, (Çev.: İlnur Urkun Kelso),Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 47-87.
- Duygu, Ergin, Çevre El Broşürü, Çankaya Belediyesi, Ankara, 2007, s. 212.
- European Communities, “Sustainable Production and Consumption in the European Union”, Brussel, 2004, http://ec.europa.eu/environment/eussd/escp_en.htm, (Erişim Tarihi: 20.05.2015) .
- European Commission, Commission Staff Working Document of Regional Policy Contributing to Sustainable Growth in Europa 2020, SEC (2011) 92 Final Report , Brussels, 2011, s. 7-9.
- European Commissions, Life Cycle Indicators For Resources Products and Waste-Joint Research Centre Technical Reports, Luxembourg, 2008, s. 6-8.
- Europe Environment Agency, “Towards a Green Economy in Europe: 2011 Eionet Workshop on Green Economy with a Focus on SCP”, Danimarka, 2011, s. 4.
- Europe Environment Agency, “Waste Prevention and End-of-Life Waste Management Policies are Covered in the EEA-ETC Series of Waste Policy Factsheet”, Work Plan, 2009, s. 3-5.
- European Environment Agency, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, “Ekosistem Hizmetlerinin Değerlendirmesi Çalıştayı: Türkiye Balkanlar ve Kafkasya”, Antalya, Anonim, 2012.
- European Environment Agency (EEA), Annual Management Plan, Copenhagen, 2012, s. 25-27.
- Global Footprint Network, Carrying Capacity and Ecological Footprints, 2012, <http://www.overpopulation.org/solutions.html#Carrying Capacity>, s. 5.
- Heather, Sander, Polasky, Stephen , G.Haight Robert , “The Value of Urban Tree Cover: A Hedonic Property Price Model In Ramsey and Dakota Countries”, USA, 2010, s. 1646-1653.
- International Insitute For Sustainable Development (IISD), “Instruments For Change Definitions and Concepts: Sustainable Consumption Symposium, s. 1-5. <http://www.iisd.org/susprod/principles.htm>, (Erişim Tarihi: 12.06.2014).
- Karacan, A.Rıza, Çevre Ekonomisi ve Politikası, Ege Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 6, İzmir, 2013, s. 623-624.
- Kasuhik, Anubha, Perspectives in Environmental Studies, New Age Publishers, New Delhi, 2004, s. 65.
- Kışlalıoğlu, Mine, Berkes, Fikret, Ekoloji ve Çevre Bilimleri, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 26.
- Maziotta, Matteo, Pareto A., “A Well Being Index a Well-Being Index Based on the Weighted Product Method”, 2012, s.2.
- Max, Fordham, “Sustainability Matrix-Wider Paramaters”, <http://www.maxfordham.com/news/publications/sustainability-matrix-refurbished-offices>, (Erişim Tarihi: 31.08.2015)

- Mutlu, Ahmet, "Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Muhasebesi (I)", Muhasebe ve Finansman Dergisi, 33/1, 2007, s. 178-187.
- Stephan Moll, Watson David, "Environmental Pressures From European Consumption and Production", European Topic Centre on Sustainable Production and Consumption, European Environment Agency, Copenhagen, 2009, s. 4-7.
- Research Development and Consulting, Evaluation of Costs and Benefits For The Achievement of Reuse And Recycling Targets For The Different Packaging Materials in The Frame of The packaging And Packaging Waste Directive, 94/62/EC, 2003, s. 5.
- Reyhan, Hakan, Ekolojik Emperyalizm Gıdaya Tahakkümün Biyopolitiği, Alter Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 69.
- Satır, Ayşen, "Sürdürülebilir Tüketim ve Üretim (STÜ)", Çevre ve İnsan Dergisi, Sayı: 76, 2009/1, s. 34.
- Sektörel Dernekler Federasyonu (Federation of Industrial Associations), "AB Katılım Sürecinde Türkiye İçin Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim", 8.Rekabet Kongresi, İstanbul, Anonim, 2012.
- Şahin, Ümit, Yeşil Düşünceden Yeşil Ekonomiye (Çev.: İnan Mayıs Aru), Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 10-25.
- Tanuro, Daniel, Yeşil Kapitalizm İmkansızdır (Çev.: Yalçın Toklu), TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası Yayınları, İstanbul, 2011, s. 61.
- UNEP, Ilo, Ituc, Ioe, "Green Jobs: Towards Decent Work in a Sustainable: Low-Carbon World", United Nations Environment Programme, 2014, s. 3.
- UNEP, "The Transition to a Green Economy: Benefits, Challenges And Risks From a Sustainable Development Perspective", United Nations Environment Programme UN Conference on Trade and Development, 2011, s. 7-8.
- United Nations Environment Programme (UNEP), "Towards A Green Economy", Nairobi, 2011, s. 3-4.
- WWEA (Dünya Rüzgâr Enerjisi Birliği), Dünya Rüzgâr Enerjisi Raporu, 2010, s. 32.
- Yale Center For Environmental Law and Policy, "2005 Environmental Sustainability Index", Minesota, USA, 2005, s. 19.